

همایش نقش مطالعات جغرافیایی در برنامه ریزی و مدیریت شهری

و معرفی اطلس کلانشهر تهران به مثابه دیده بان شهری

همایش نقش مطالعات جغرافیایی در مدیریت شهری و معرفی اطلس کلانشهر تهران با حضور جمعی از مدیران شهری؛ شهرداران؛ اساتید و دانشجویان رشته شهر سازی و معماری؛ مشاوران و متخصصان فن در تاریخ سیزدهم اسفند ماه ۸۴ در خانه هنرمندان ایران برگزار شد. این همایش توسط مرکز اطلاعات جغرافیایی شهر تهران؛ فصلنامه ایران شهر و دفتر پژوهشهای فرهنگی به منظور معرفی اطلس کلانشهر تهران و نقش مطالعات جغرافیایی در برنامه ریزی و مدیریت شهری و کاربردهای آن تشکیل شد.

اطلس کلانشهر تهران بر آن است که بتواند در شناسایی شهر تهران، متکی بر آمار رسمی، هماهنگی در بین مخاطبان خود ایجاد کند. این کار در چارچوب یک همکاری علمی بین المللی توسط متخصصین ایرانی و فرانسوی انجام شده است و اطلاعات شهر و استان تهران را ارائه می‌دهد، اما در عین حال شیوه تحلیل جغرافیایی برای نمایش ویژگی‌ها و پویایی‌های بنیادین پایتخت را نیز مطرح کرده است. این اطلس می‌تواند دستمایه مطالعات تکمیلی و تفصیلی در حوزه‌های متنوع توسط محققان و متخصصان مربوطه باشد. کاربرد دیگر این اطلس شناساندن شهر در ابعاد گوناگون آن به شهروندان تهرانی است. ساکنان تهران با شناخت بیشتر از شهر، محل کار و زندگی خود در ارتقای کیفی و کمی سطح رابطه خود با شهر تاثیر خواهند گذاشت. اکنون

" مرکز اطلاعات جغرافیایی شهر تهران (شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری)، افتخار دارد که موفق به انتشار اولین اطلس اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و شهرسازی تهران شده است. اهمیت وجود چنین اطلسی در تصمیم‌گیری‌های کلان و موضوعی شهری وقتی بیشتر نمایان می‌شود که دریا بیم مدیران و دست اندرکاران توسعه و برنامه ریزی شهر تهران بدون داشتن چشم انداز و برنامه مشترک، اقدامات خود را پیش می‌برند.

آقای مهندس معینی ریاست مرکز اطلاعات جغرافیایی به‌مراه آقایان دکتر سید محسن حبیبی، دکتر برنارد هورکاد، به عنوان مؤلفین کتاب و مهندس شهریار زرین مدیر پروژه، خانم دکتر امیر ابراهیمی مجری طرح و مهندس فرخ زنوزی به عنوان تحلیل‌گر در پانل حضور داشتند.

ابتدا ریاست مرکز اطلاعات جغرافیایی شهر تهران آقای مهندس معینی اعلام کرد:

مهندس معینی :

اهمیت وجود چنین اطلسی در تصمیم‌گیری‌های کلان و موضوعی شهری وقتی بیشتر نمایان می‌شود که دریا بیم مدیران و دست اندرکاران توسعه و برنامه ریزی شهر تهران بدون داشتن چشم انداز و برنامه مشترک، اقدامات خود را پیش می‌برند.

شهر تهران همچون دیگر شهرهای بزرگ جهان دارای یک اطلس است.

معرفی

اطلس کلانشهر تهران کاری است پژوهشی که به تحلیل جغرافیایی ویژگی‌های شهروندان تهرانی، فعالیتها و تاسیسات شهر و منطقه تهران بزرگ می‌پردازد. با اینکه منطقه کلانشهر تهران (استان تهران) با ۱۲ میلیون سکنه خود یکی از بزرگترین کلانشهرهای جهان به شمار می‌آید، ولی تاکنون پژوهش‌های جامعی در زمینه‌های تاریخی و جغرافیایی آن انجام نگرفته است و بنابراین شناخت کافی از منطقه تهران وجود ندارد. اطلس کلانشهر تهران بر آن است که به کمک پژوهش‌های تفصیلی جغرافیایی در مقیاس ناحیه و دهستان در مورد مشخصات جمعیتی، فرهنگی، اقتصادی و مسکن ساکنان منطقه تهران شناخت بهتری بدست دهد. این پژوهش هم شهر و هم منطقه تهران را پوشش می‌دهد زیرا امروزه امکان شناخت و درک تهران بدون در نظر گرفتن این امر که چه کسانی در اطراف آن زندگی و به آن رفت و آمد می‌نمایند وجود ندارد. این اطلس طرحی است که در عین حال هم پژوهشی و هم اجرایی است، و برای دانشگاہیان و شهرسازان نیز امکان مقایسه کلانشهر تهران با دیگر شهرهای بزرگ جهان برای درک بهتر ویژگی‌ها و روند رشد پایتخت را میسر می‌سازد. از سوی دیگر این اطلس مدیران شهری و مسئولان سیاسی منطقه

تهران را بیش از هر زمان دیگر با مسائل و نیازهای شهروندان تهرانی آشنا می‌کند. اصطلاح "کلانشهر تهران" که در اینجا مورد استفاده قرار گرفته است دارای هیچ گونه ارزش اجرایی و اداری نیست و تنها در معنای جغرافیایی آن به کار گرفته شده است و شامل شهر تهران منطبق بر محدوده رسمی شهرداری تهران و استان تهران می‌باشد. اطلاعات پایه این اطلس مبتنی بر نتایج سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵ و در دو مقیاس ناحیه شهرداری و دهستان وزارت کشور ارائه شده است. تا به حال پژوهش‌هایی در مقیاس شهرستان و منطقه شهرداری انجام گرفته است، اما این مقیاس برای ارائه یک نگرش واقع‌گرایانه از تهران بیش از حد کلی است. از سوی دیگر پردازش اطلاعات بر حسب بلوک‌های شهری (حدود ۲۵/۰۰۰ بلوک در شهر تهران) و یا بر حسب آبادی (حدود ۱۸۹۰ آبادی در استان) می‌توانست اطلاعات بسیار جالبی ارائه کند ولی اینکار مستلزم جمع‌آوری و پردازش حجم بسیار زیادی از اطلاعات می‌بود که امکان آن در شروع کار اطلس

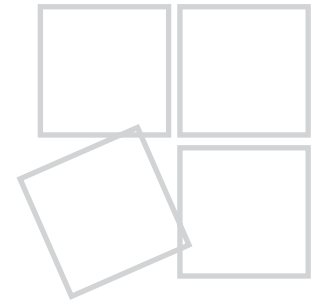
اطلس کلانشهر تهران تصویر جدیدی از تهران ارائه می‌نماید که با تصویر مرسوم آن متفاوت است. تضاد قدیمی شمال و جنوب البته از بین نرفته اما همزمان با وجود واقعیت «مرکز و پیرامون» به مراتب پیچیده تر از گذشته است.

اگر نه ناممکن که بسیار دشوار بود. بنابراین تصمیم گرفته شد شهر تهران در مقیاس ناحیه (۱۱۲ ناحیه شهرداری) و استان در مقیاس شهر (۲۵ شهر) و دهستان (۶۳ دهستان) مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد. لذا در این اطلس هر متغیری بر حسب دو مقیاس و دو نقشه متفاوت برای شهر و استان نشان داده شده است. نقشه‌های فصل‌های مربوط به سرزمین و تاریخ بر حسب موضوع در مقیاس‌های متفاوتی بررسی شده‌اند.

اطلس کلانشهر تهران در ابتدای راه خود قرار دارد، بنابراین هنوز اطلس جامعی

دکتر سید محسن حبیبی استاد شهرسازی و رییس پردیس هنرهای زیبای دانشگاه تهران از همکاران پروژه اطلس کلانشهر تهران

قلمداد نمی‌شود. جلد اول این اطلس شامل اطلاعات زیست محیطی و جغرافیایی، تاریخی، و ویژگیهای معنادر جمعیتی، مهاجرت، آموزش، فعالیت و مسکن تحت عنوان "سرزمین و مردم" منتشر شده است و در مراحل بعدی موضوعاتی مانند سطح زندگی، فرهنگ و جامعه، شهرسازی، تاسیسات، حمل و نقل و ارتباطات، اقتصاد شهری و تحولات و پویایی‌های شهری را در بر خواهد گرفت؛ و در این راه از تمامی منابع آماری موجود و قابل استفاده در ادارات و مراکز مختلف بهره خواهد برد. این اطلس همزمان بر روی سایت اینترنتی مرکز اطلاعات جغرافیایی شهر تهران منتشر خواهد شد.

طرح اطلس کلانشهر تهران بوسیله دو استاد دانشگاه، دکتر سید محسن حبیبی استاد شهرسازی دانشگاه تهران و رییس پردیس هنرهای زیبای دانشگاه تهران و دکتر برنارد هورکاد جغرافی دان و استاد پژوهش در مرکز ملی پژوهشهای علمی فرانسه - CNRS و مدیرسابق گروه پژوهشی جهان ایرانی (وابسته به مرکز ملی پژوهشهای علمی فرانسه، دانشگاه پاریس ۳ سوربن نو، موسسه ملی زبانها و تمدنهای شرق و پژوهشکده کاربردی تحصیلات عالی) شکل گرفت. اجرای این طرح در ایران و در مرکز اطلاعات جغرافیایی شهر تهران (شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری - شهرداری تهران) و در چارچوب یک قرارداد همکاری بین دو نهاد ایرانی و فرانسوی صورت گرفته

در این اطلس داده‌های آماری در مقیاس متوسط ناحیه برای شهر تهران و دهستان و شهر برای استان تهران مورد بررسی قرار گرفته‌اند تا ویژگی‌های اصلی و پویایی منطقه کلانشهری را بهتر به نمایش بگذارند. این اولین باری است که تهران و منطقه کلانشهری آن در چنین مقیاسی مورد مطالعه قرار می‌گیرند. شیوه‌های کارتوگرافی و آماری به کار گرفته شده برای تحلیل فضایی در این اطلس مانند کتاب "اطلس ایران" (پاریس ۱۹۹۸) است.

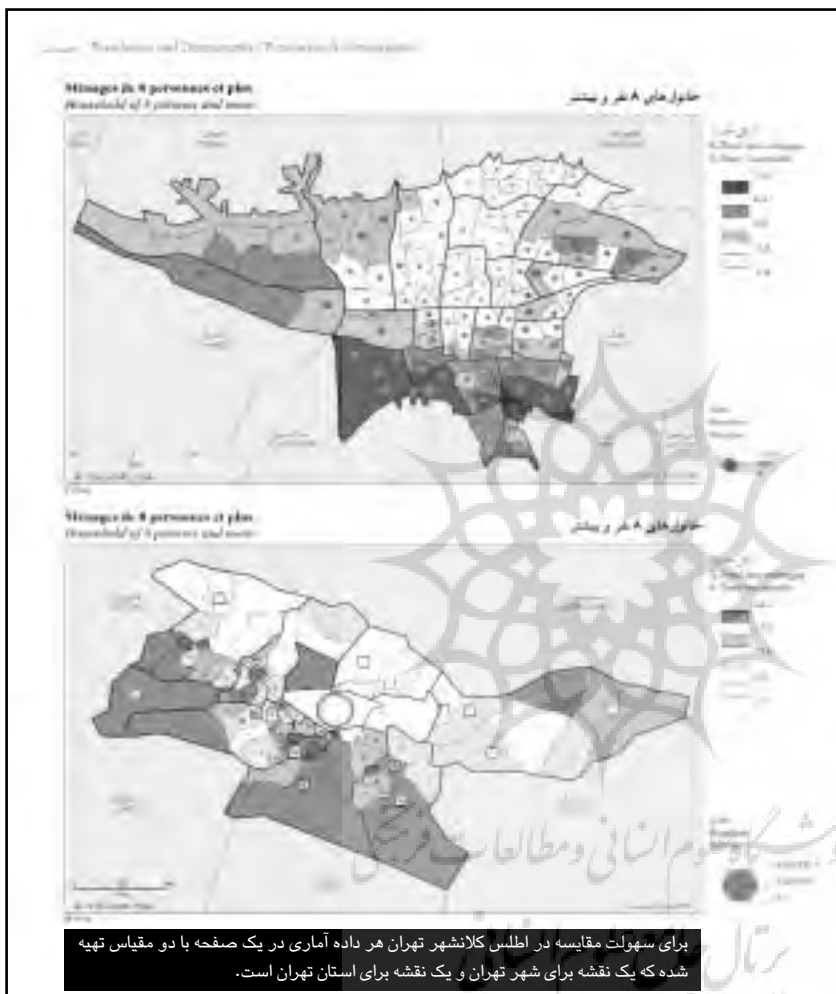
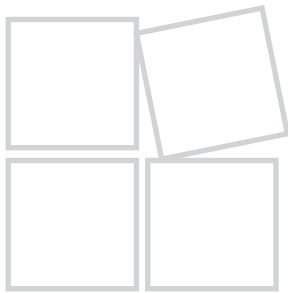
اطلسی برای تهرانی ها

هدف اطلس کلانشهر تهران شناخت و شناساندن پایتخت ایران و هویت شهروندان آن است. بنابراین برای محققین، شهرسازان و مسئولین سیاسی که اداره کنندگان شهر هستند و همینطور زنان و مردانی که در تهران و منطقه اطراف آن زندگی می‌کنند بسیار مفید است. این

است. شورای علمی - اجرایی طرح شامل مهندس شهریار زرین (معمار)، دکتر مسرت امیرابراهیمی (جغرافی دان) و دکتر محمد حسن موسوی زاده بوده که در کلیه مراحل علمی، فنی و اجرایی، طرح را راهبری نموده است.

اهداف و روشها

در اغلب شهرهای جهان از مدتها قبل تحقیقات پیشرفته جغرافیایی برای شناخت بیشتر و بررسی ویژگی‌های جمعیتی، فرهنگی، اجتماعی و یا اقتصادی و نیز تحولات شهری در زمینه مسکن و شهرسازی انجام شده است. درک عملکرد این مناطق بزرگ بسیار مشکل است و تحلیل آن‌ها مستلزم انجام بررسی‌های جغرافیایی تفصیلی در مقیاس‌های مختلف به منظور شناخت ویژگی‌ها، تحولات و مسائل مربوط به محله‌ها و مناطق مختلف مسکونی می‌باشد.

اطلس در عین حالی که اطلس منطقه شهری تهران است، اطلس ساکنان آن نیز می‌باشد. بنابراین اطلس تهران، اطلس تهرانی‌ها نیز هست.

کاربرد علمی اطلس

دنیای امروز، بیش از پیش در حال شهری شدن است. رشد تهران در یک منطق بین‌المللی شکل می‌گیرد که باید آن را شناخت و جایگاه و نقش پایتخت ایران را در آن معین نمود. شناخت جغرافیای اجتماعی، فرهنگی و شهری تهران برای شهرسازان، جغرافی دانان، جامعه شناسان و تاریخ دانان ضرورت دارد. با این شناخت آنان می‌توانند به مطالعه تطبیقی کلانشهر تهران با سایر کلانشهرهای شناخته شده جهان پرداخته و دگرگونی‌های شهری تهران را با آنها بسنجند. این پژوهش جغرافیایی بر منطقه شهری کلانشهر تهران به متخصصین شهرها امکان تبادل تجربیات و پاسخ‌گویی به مسائل مطرح در سایر شهرها را داده و آنان را قادر می‌سازد تا روش‌ها و سازوکارهای به کار رفته در سایر شهرهای جهان را با شرایط تهران مقایسه و در صورت لزوم به کار برند.

کاربرد اطلس در شهرسازی

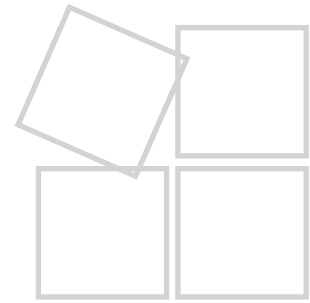
طرح جامع شهر تهران در سال ۱۳۴۷ و طرح ساماندهی تهران در سال ۱۳۷۰ توسعه تجهیزات و امکانات مورد نیاز کلانشهر و تحولات جامع پایتخت از جمله: بزرگ راه، فرودگاه، شهرک‌های جدید،

تاسیسات و امکانات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، کالبدی و خدماتی (آب، تلفن، راه، فاضلاب ...) بکار گرفته می‌شود. اطلس در واقع ابزار لازمی، برای تبیین سیاست‌های شهرسازی در نقاط مختلف جهان به شمار می‌رود.

کاربرد اطلس در مدیریت شهری

برای کسانی که به امر مدیریت شهری و منطقه‌ای اشتغال دارند؛ این نوع تحلیل

مناطق صنعتی، فضای سبز و غیره را پیش بینی کرده بودند. روش‌های شهرسازی مدرن امروزه نیازمند انجام تحقیقات و پژوهش‌های دقیق‌تری است تا بتواند طرح‌های کلی را با نیازهای مردم محلات مختلف وفق دهد. بنابراین تحلیل‌های جغرافیایی و کارتوگرافیک تهران و منطقه شهری آن برای شناخت و ارائه پیشنهادات و گزینه‌های منطبق با وضعیت هر قسمت از شهر در مورد

کارتوگرافیک داده‌های آماری اجازه می‌دهد تا دیدگاه کلی و دقیقی از مسائل داشته باشند و در نتیجه روند تصمیم‌گیری‌ها ساده‌تر شود. با این هدف، به کارگیری سامانه اطلاعات جغرافیایی (GIS) امکان مدیریت دقیقی از شهر را در مقیاس خرد (کوچه به کوچه) می‌دهد. با این دیدگاه از لحاظ روش شناسی اطلس به منزله کار اولیه و اساسی کاربرد GIS محسوب می‌شود.

کاربرد اطلس در اطلاع‌رسانی به شهروندان

اکثریت ساکنان منطقه کلانشهری تهران در پایتخت متولد نشده‌اند و یا فرزندان کسانی هستند که زاده دیگر نقاط ایران هستند. هویت ساکنان تهران بنابراین منحصر به فرد، جدید و در حال تحول دائمی است. هویت واقعی تهرانی‌ها و ویژگی‌های اجتماعی- فرهنگی آنها به خصوص در مورد محله‌های جدید اغلب بدرستی شناخته نشده و یا در نظر گرفته نشده است.

برای توسعه هماهنگ منطقه تهران، شناخت تاریخ گذشته و حال و همچنین تحولات محله‌هایی چون لویزان، گیشا، فرحزاد، عباس‌آباد و شهرهای پیرامونی چون کرج، اسلام‌شهر، ورامین، هشتگرد و مناطق روستایی پیرامون شهراحتجاب ناپذیر است. در گذشته هر فردی از روستا و یا محل تولد خود شناخت کافی داشت؛ این اطلس می‌تواند

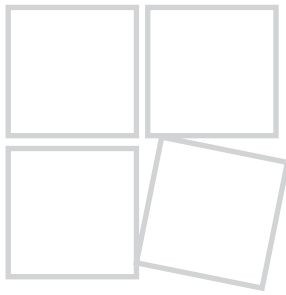
رابطه جدیدی بین شهروندان و محیط زیستشان برقرار کند تا بتوانند بگویند که "این محله، محله من است".

کارتوگرافی محدوده کلانشهر تهران

برای سهولت مقایسه در اطلس کلانشهر تهران هر داده آماری در یک صفحه با دو مقیاس تهیه شده که یک نقشه برای شهر تهران و یک نقشه برای استان تهران است. ولی به خاطر تفاوتها و پراکندگی‌های فراوان بین تهران و منطقه شهری آن اغلب طبقه‌بندی‌های آماری مشابه یکدیگر نیستند. در این صورت رنگهای متفاوتی برای نمایش طبقه‌بندی‌های آماری تهران و استان در نظر گرفته می‌شود.

برای آسان نمودن درک نقشه‌ها، داده‌ها اغلب در کمتر از ۵ طبقه بندی آماری گروه بندی شده‌اند و محدوده‌های آنها فاقد اعشار و بصورت عدد گرد است. نوع طبقه بندی آماری داده‌ها به صورت

اتوماتیک با استفاده از نرم افزار کابرال صورت گرفته و پس از آن بوسیله مولفین مورد بررسی دوباره قرار گرفته تا مهمترین ویژگی‌های هر نقشه برجسته شود. از نظر فنی، داده‌های آماری پایه‌ای ابتدا در نرم افزار اکسل (مایکروسافت) پردازش شده‌اند و سپس نقشه‌های اولیه و نوع طبقه بندی آماری داده‌ها توسط نرم افزار کابرال (نوشته شده بوسیله هوبرت مازورک مهندس کارتوگراف در موسسه تحقیقات برای توسعه، IRD مونت پولیه) تهیه و سپس تحت نرم افزار Adobe Illustrator دوباره طراحی شده است. گاهی یک متغیر به دو صورت نسبی (درصد) و مطلق (مقدار) روی نقشه نشان داده شده که در این صورت از رنگ برای نمایش درصد و از دایره برای نمایش مقدار استفاده شده است.

و خدمات شهری، فرهنگ و اوقات فراغت، بهداشت و موضوعات دیگر مورد توجه قرار گیرد. مرکز اطلاعات جغرافیایی شهر تهران از هر گونه اظهار نظر، پیشنهاد و انتقاد درباره این اطلس و چگونگی ادامه آن استقبال می‌کند و امیدوار است با انتشار مجلدات بعدی این اطلس علاوه بر اعمال نظرهای مفید، موضوعات بررسی شده را توسعه دهد و همواره بتواند از اطلاعات به روز و دقیق در ایجاد اطلسی جامع برای کلانشهر تهران استفاده کند ■

اطلس کلانشهر تهران که در سال ۱۳۸۴ توسط مرکز اطلاعات جغرافیایی شهر تهران با کمک مشاور فرانسوی CNRS انتشار یافت .

وب سایت اطلس کلانشهر تهران که به سه زبان فارسی، فرانسه و انگلیسی در آدرس اینترنتی زیر قابل دسترسی است :

www.TehranGIS.com/Atlas

پایتخت را به خود اختصاص می‌دهد شکل گرفته است. حومه‌های جدید تهران بسیار متنوع هستند و دیگر الزاما محل سکونت اقشار محروم جامعه به شمار نمی‌آیند. تحلیل‌های اولیه بر این تاکید دارند که برای شناخت واقعی مردم پایتخت و پویایی‌های این کلانشهر بزرگ راه زیادی باید طی شود. این طرح اولین قدم برای ایجاد یک بانک اطلاعات جغرافیایی برای شهر تهران و منطقه آن محسوب می‌شود که امکان شکل‌گیری یک سامانه اطلاعات جغرافیایی را برای منطقه تهران میسر می‌سازد.

در پایان همایش ضمن پاسخگویی به سوالات حاضران؛ آقای مهندس معینی با بیان این مطلب که هر چند که در ابتدای راهیم، ولی طولانی‌ترین راهها نیز با گام اول شروع می‌شود. اولین جلد از این اطلس با عنوان سرزمین و مردم به طور عمده متکی بر اطلاعات سرشماری سراسری سال ۱۳۷۵ مرکز آمار ایران است. تلاش می‌شود که در مجلدات بعدی موضوعات اقتصادی، شهرسازی

استقبال شرکت‌کنندگان در همایش معرفی اطلس کلانشهر تهران از غرفه فروش مستقر در محل همایش

نقشه‌های تلفیقی (سنتز)

تحلیل داده‌های مختلف هر کدام تصویری از پیچیدگی شهر و ساکنان آن می‌دهد اما این امر به خودی خود ویژگی‌های بنیادین که برای درک وضعیت و واقعیت کلانشهر لازم است را نشان نمی‌دهد. تحلیل عاملی (آنالیز فاکتوریل) امکان پردازش همزمان تعداد زیادی از متغیرها را میسر می‌سازد و نشان می‌دهد که چگونه این متغیرها می‌توانند با یکدیگر ترکیب شوند و هویت یک محله را بوجود آورند و یا چگونه جمعی از محله‌های مختلف دارای خصوصیات نزدیک به یکدیگر هستند.

برای هر فصل و به عنوان نتیجه‌گیری، با انجام تحلیل عاملی و تشکیل طبقه بندی متغیرهای مختلف، گونه شناسی جدیدی نشان داده شده، و واقعیت‌های پویایی را ارائه داده است. این گونه شناسی، امکان طرح مسائل مختلفی را می‌دهد و پویایی و گرایش‌های کلی را به نمایش می‌گذارد که لزوم انجام مطالعات عمیق‌تر و ظرفیت و به خصوص مطالعات میدانی را برای درک بهتر تهرانی‌ها محرز می‌نماید.

اطلس کلانشهر تهران تصویر جدیدی از تهران ارائه می‌نماید که با تصویر مرسوم آن بسیار متفاوت است. تضاد قدیمی شمال و جنوب البته از بین نرفته اما همزمان با وجود واقعیت "مرکز و پیرامون" به مراتب پیچیده‌تر از گذشته شده است. اکنون یک مرکز بزرگ شهری و مناطق پیرامونی جدیدی در مقیاس شهر تهران و نیز در حومه شهر که امروزه بیش از یک چهارم جمعیت